

Tehnološki preboj in problemi preživetja

Danes pri nas še vedno prevladujejo družbenoprostorski problemi, ki so značilni za klasično industrijsko paradigmo družbenega razvoja. Upoštevajmo samo stanje v fizični prostorski infrastrukturi, to je nerazvitost prometne mreže, železniške mreže, klasičnih komunikacijskih naprav itn., ki kažejo na to, da še vedno nismo uspešno končali industrijske faze družbenega razvoja oziroma nismo razvili vseh tistih infrastrukturnih, gospodarskih, družbenih in drugih osnovnih pogojev za postopen prehod v t. i. informacijsko oziroma podjetniško družbo, ki se zdaj zelo hitro razvija v razvitih državah sveta.

Če govorim o družbeni povezanosti teh podsistemov, tehnologije in grajenega okolja, moramo upoštevati vsaj nekatere dejavnike, in sicer:

1. značilnosti družbenogospodarskega sistema, v katerem se ta razvojna soodvisnost pojavlja;
2. stopnjo družbenogospodarske razvitosti okolja, v katerem skušamo pospeševati tehnološki razvoj;
3. značilnosti izbora tehnologij in
4. različne prostorske ravni, v okviru katerih potekajo ti soodvisni razvojni procesi.

Bistvene razlike nastopajo, če procese proučujemo na državni, republiški, regionalni, mestni, lokalni ali celo nižji ravni, npr. delo na domu, kot je omenil kolega Kos. Izhajal bi tudi iz trditve, da je danes v Jugoslaviji še vedno prisotna neke vrste negibnost oziroma blokada, ki je izražena v odsotnosti organiziranih in interesno usklajenih akcij za oblikovanje strategije celovitega družbenega razvoja države in njegovih posameznih enot, sektorjev in dejavnosti. Danes sicer imamo Strategijo tehnološkega razvoja, ki jo je Zvezni komite za znanost in tehnologijo sprejel leta 1986, toda le-ta ni vpeta v splošno družbeno strategijo razvoja Jugoslavije, nima svojega pravega položaja med drugimi zveznimi razvojnimi politikami in ukrepi.

Menim, da je eden osnovnih ciljev razvoja slovenskega gospodarstva in družbe, uresničevanje vizije inovacijske družbe, ki je utemeljena na inovativnem in soodvisnem razvoju različnih vrst sodobno zasnovanih tehnoloških produkcijskih sil in odnosov kot materialne podlage za uresničevanje bogate kakovosti življenja ljudi in kakovostne reprodukcije njihovega naravnega okolja. Smo v fazi, ko bi morali preiti od opredeljevanja splošnih družbenih ciljev h konkretizaciji prehodnih družbenih ciljev, razvojnih politik in ukrepov, razvojnih trendov in možnih perspektiv. Ob upoštevanju današnje krizne situacije bi morali začeti uresničevati naslednje družbene cilje:

1. Prvič, morali bi dosledno opraviti deblokado in deregulacijo obstoječega političnega in gospodarskega sistema, ki ju sicer postopno uvajamo, uveljaviti tržno vrednotenje gospodarskih dejavnosti, ki tudi na določen način že teče, in tudi razviti celovito strategijo znanstveno-tehnološkega in družbenoprostorskega razvoja Slovenije. Če se že na jugoslovanski ravni žal ne moremo sporazumeti o teritorialni družbeni delitvi dela, skušajmo vsaj v naši republici opredeliti celovito strategijo, ki bo skušala odgovoriti na razvojne izzive iz razvitejših okolij.

2. Druga stvar je, da bi morali izboljšati sestavine kulturne krajine, ki je skupaj s človeškim potencialom, vsaj v Sloveniji, najsplošnejši infrastrukturni okvir za našo prihodnjo naravno in družbeno reprodukcijo.

3. Tretjič, oblikovati nove organizacijske, institucionalne, prostorske in druge infrastrukturne pogoje za hitrejše uvajanje in razvijanje sodobnih proizvodnih in procesih tehnologij.

4. Nadalje, izbrati in razviti tržno perspektivne tehnologije infrastrukturnega pomena ob hkratnem uveljavljanju lastnega inovacijsko tehnološkega stila. To je dejavnik, ki ga nekateri avtorji, tudi v Jugoslaviji, zelo pogosto uporabljajo in sicer da bi tudi pri nas pri razvijanju ustrezne družbenoteritorialne delitve dela skrbeli za to, da bo vsaka republika kot zaključena družbenoteritorialna enota, ki izkorišča svoje naravne družbene, gospodarske in druge vire, hkrati razvijala konsistenten tehnološki stil, tehnološko in družbeno identiteto, s katero bo nastopala v jugoslovanskem in svetovnem okviru.

V svojem razmišljanju izhajam iz potrebe po opredeljevanju dveh razvojnih konceptov v Jugoslaviji in tudi v Sloveniji: prvi je *koncept razvojnega preboja*, drugi je *koncept preživetja*.

Ceprav se nam lahko na prvi pogled zdi, da gre tukaj za protislovno in celo izključujočo situacijo, menim, da to ni tako.

Glede na omejenost lastne akumulacije in težave pri najemanju ter vračanju tujih posojil je treba omejene finančne vire koncentrirati in usmeriti v tiste skrbno izbrane razvojne projekte, ki bodo ob maksimalnem izkoriščanju lastnega znanja in inovativnosti dali najboljše razvojne in poslovne rezultate. Osnovni pomen takšnih razvojnih projektov je proizvodnja lastnih in svetovno povezljivih tehnologij infrastrukturnega pomena, ki bi bile osnovni vzvodi za pospeševanje inovacijske dejavnosti in dinamiziranja celotne gospodarske strukture. To bi bile na kratko značilosti t. i. koncepta razvojnega preboja.

Toda glede na to, da bo uresničevanje koncepta razvojnega preboja vsaj v začetnem obdobju (10–20 let) omejeno le na manjši del visoko izobraženih in inovativno usmerjenih delavcev, ki bi za svoje delo uporabili večino razpoložljivih materialnih in finančnih sredstev, se zastavlja vprašanje, kako ustvarjati pogoje za preživetje in razvoj preostalega večinskega dela prebivalstva.

Ključni del odgovora na to vprašanje lahko poiščemo v uresničevanju tistega družbenega cilja, ki se opredeljuje za legalizacijo in funkcionalno vključevanje vseh elementov t. i. sive ekonomije v obnovo in razvoj gospodarske in družbene strukture. Tukaj imamo v mislih predvsem dejavnosti samopomoči, samooskrbe, proizvodnjo elementarnih dobrin in storitev, pretežno naturalno izmenjavo. To bi bile na kratko značilosti t. i. koncepta preživetja.

Naslednje vprašanje, ki se zastavlja, je, kako organizacijsko utemeljiti in prostorsko locirati in povezati dejavnosti, ki utemeljujejo koncept razvojnega preboja in koncept preživetja. Ali drugače povedano, kako prostorsko organizirati domače gospodarstvo ob hitrih tehnoloških spremembah ter soodvisnem gospodarskem in družbenem prestrukturiranju.

Po našem mnenju je treba iskati odgovor na to vprašanje v smeri oblikovanja nove organizacijske in fizične infrastrukture, ki bo v prvi fazi družbenih sprememb omogočala funkcionalno povezovanje elementov dualnega gospodarstva, v drugi fazi pa postopno uvajanje in prevlado sestavin sodobne tehnologije v vseh porah gospodarskega in družbenega življenja. Najbolj pomembni podskemi in akcije, ki naj bi sooblikovali novo organizacijsko in fizično infrastrukturo, so:

1. Posodabljanje klasičnega prometnega omrežja (železniškega, cestnega in letalskega) v prid izboljševanja kakovosti fizične dostopnosti ljudi, blaga in storitev na vseh prostorskih ravneh;

2. Razvoj integrirane informacijsko-storitvene digitalne mreže (ISDN) kot sistema najširše družbene informacijske infrastrukture;

3. Razvoj omrežja inovacijskih centrov kot temeljne finančne, organizacijske, informacijske in fizične lupine, ki naj bi jo s svojimi idejami zapolnili inventivni posamezniki, skupine in delovne organizacije. Inovacijski centri bi ustvarjali mikro pogoje za začetek dinamiziranja tržnih zakonitosti na področju pospeševanja inovacijske dejavnosti;

4. Oblikovanje koncepta razvojnih središč v obstoječem sistemu policentrične poselitve. Pod izrazom razvojna središča pojmujejo tista naselja, ki z značilnostmi svojega funkcionalnega, socialnega in fizičnega omrežja vplivajo na spodbujanje in pospeševanje uveljavljanja lokalnih razvojnih potencialov na vseh osnovnih prostorskih ravneh (republiški, regionalni, občinski in lokalni ravni).

Posodabljanje elementov klasične in uvajanje elementov sodobne prostorske infrastrukture skupaj z razvojem preostalih elementov družbene infrastrukture ter ob uvajanju tržnih zakonitosti ustvarja osnovne materialne in družbene pogoje za postopni prehod Slovenije v inovacijsko družbo. Poleg teh osnovnih elementov prostorske infrastrukture republiškega pomena bo nujen tudi postopni razvoj nižjih ravni prostorske infrastrukture, ki bo sledil in spodbujal pozitivne smeri preobrazbenih tokov.

Kakšne naj bodo konkretne družbene usmeritve na področju tehnološkega razvoja in organizacije prostora ter kje in v kolikšni meri naj se vključujejo v odpravljanje morebitnih razvojnih nesorazmerij, je v tem trenutku zelo težko in tvegano napovedati. To pa zaradi tega, ker še vedno niso izbrane in utemeljene smeri celovite politične, družbene in gospodarske preнове, ki mora biti okvir tudi za konkretnejša razmišljanja in oblikovanja predlogov na področju povezovanja elementov tehnološkega razvoja in urejanja prostora.

Mislim, da v Jugoslaviji in Sloveniji na področju razvoja informacijske in telekomunikacijske tehnologije zaostajamo za 10, 15 ali celo 20 let in smo v nevarnosti, da jo mistificiramo. Če sledimo najnovejši tuji literaturi, ni več poudarek na razvoju informacijskih tehnologij per se. Le-te predstavljajo enega sicer pomembnih tehničnih pogojev za prestrukturiranje gospodarstva in družbe. Poudarek prehaja vse bolj na menedžment, podjetništvo, inovacije itn. Peter Ducker v svojih besedilih zelo slikovito ugotavlja na primeru ZDA, kako tehnološki razvoj izgublja svoj pomen v primerjavi s podjetništvom.

Druga zadeva so najnovejša stališča OECD, ki delajo razlilo med tremi parametri: med hardwareom, softwareom in orgwearom. Hardware pomeni tehnično infrastrukturo in opremo in v študijah OECD ugotavljajo, da pomeni komaj 5% razvojni vir za strukturalne spremembe podjetij. Software, ki pomeni znanje, inovacijo v najširšem pomenu besede, predstavlja 15% razvojnih virov, medtem ko predstavlja orgwear, ki vključuje podjetniške, organizacijske in menedžerske prijeme, kar 80% razvojnih virov podjetij. Mislim, da smo v takšnem razvojnem trenutku, ko bi morali preprečiti mistificiranje razvoja nove informacijske in druge tehnologije. Novo tehnologijo je treba upoštevati, ji dati pravo mesto, hkrati pa ne pozabiti tudi druge, mehkejšje dejavnike, kot so npr. upravljanje, menedžment, podjetništvo, ki jim je treba dati ustrezno vlogo in položaj.

Ne gre za nekritično prevzemanje, ampak za neko vrsto anticipacije. Ko danes govorimo o novi tehnologiji, jo tudi anticipiramo v sedanje in prihodnje družbene razmere. Če že anticipiramo, moramo to početi tako, da upoštevamo znanje in izkušnje iz razvitih okolij sveta. Ko anticipativno razmišljamo, ne pomeni, da nekritično povzemamo.

Ločim vsaj dve zelo grobi ravni uporabe informacijske tehnologije in drugih vidikov sodobne tehnologije. Ena je neposredni način uporabe, delo na domu, telekonference, telefaks itn. Toda nova tehnologija se tudi npr. v okviru mikroelektronike vse bolj vključuje v industrijo, tako da se industrija avtomatizira, robotizira. Po mojem mnenju so ti posredni učinki razvoja informacijskih in drugih vidikov sodobne tehnologije veliko večji kot neposredni učinki.

Pričakovani pozitivni in negativni razvojni učinki

Na primer izboljševanje tehnološke opreme, zviševanje organske sestave kapitala bosta vplivali na pojav tehnološkega presežka, na povečevanje števila nezaposlenih, spreminjanje izobrazbene in kvalifikacijske strukture zaposlenih, ki jo upravljajo itn. V trenutku, v katerem smo kot izrazito polivalentna družba, ne moremo razmišljati le o neposrednih učinkih, ki so bolj ali manj pozitivni, ampak tudi o pričakovanih negativnih učinkih. Tako se bolj postavlja vprašanje, kaj bomo v Sloveniji storili v naslednjem obdobju, ko bomo imeli na ulicah najmanj 200.000 nezaposlenih ljudi. To ni samo tehnološki problem, ampak predvsem družbeni, socialni, politični itn. Vprašanje je, kako je možno slovensko družbeno skupnost še naprej razvijati, ne da bi na eni strani izničevali skromne razvojne predpostavke, ki nastajajo postopoma tudi z razvojem inovacijskih centrov, tehnoloških, znanstvenih parkov itn., hkrati pa z razvojnimi politikami in ukrepi omogočiti širšim slojem prebivalstva, da preživijo in da se v perspektivi razvijajo v smeri sodobne inovacijske družbe. To bo za nas v bližnji prihodnosti eden izmed zelo težkih problemov. Zato menim, da ni prav in v tem trenutku oportuno govoriti le o pozitivnih posledicah razvoja in uvajanja sodobne informacijske in komunikacijske tehnologije. Zaradi tega tudi uporabljam besedo *mistifikacija*. Samo nova tehnologija nas ne bo hitro rešila vseh razvojnih težav, ki so se nakopičile po letu 1945. V tem je *mistifikacija*.

Pomanjkanje razvojnih politik

Najprej bi si morali priznati, da prihajamo v obdobje razvoja dualne družbe. V jugoslovanskem in slovenskem okolju se bo vse bolj poglobljala diferenciacija med tistimi družbenimi skupinami in sloji, ki so (bodo) izobraženi, ki imajo (bodo imeli) finančne vire, ki imajo (bodo imeli) dobre položaje in objektivne pogoje za strokovno in družbeno prosperiteto, ker se bodo povezovali s širšimi teritorialnimi okviri po svetu.

Torej, tisti, ki znajo. Dejstvo pa je, da je tistih, ki ne znajo, veliko, in vprašanje je, kako koristno vključiti v družbo nekvalificirane in polkvalificirane delavce imigrante iz drugih republik itd. Ali jih nasilno vračati nazaj v nerazvita okolja ali jih skušati vključiti v naše gospodarstvo, družbo z novimi, pri nas le delno razvitimi podjetniškimi organizacijskimi in drugimi prijemi? Smeri za povezovanje dualnega gospodarstva pa so, kot sem že na začetku povedal, naslednje. Prvič, morali bi izboljševati klasično prometno mrežo, in to s tujimi posojili. Našo državo in republiko moramo razviti v tej smeri, da bo objektivno možna čim večja fizična in druga dostopnost ljudi. Druga smer zadeva razvoj infrastrukture, razvoj informacijsko storitvene digitalne mreže kot najširšega sistema informacijske strukture, v katero naj ne bi bili vključeni samo ljudje z znanjem, ampak tudi tisti s »polzna-

njem« in tisti, ki »nimajo znanja«. Naslednja zadeva je razvoj omrežja inovacijskih centrov, za katere ni nujno, da prevzemajo oblike iz sodobnih razvitih zahodnih držav, temveč lahko razvijajo inovacije tudi na področju nizke in srednje tehnologije. Skratka, inovacijski centri, ki skušajo čimbolj razvijati razvojni potencial, predvsem človeški, v regionalnih, lokalnih in drugih območjih. Na Urbanističnem inštitutu SR Slovenije smo imeli celo vrsto razvojnih nalog, v katerih smo skušali z opredeljevanjem konkretnih razvojnih politik in ukrepov in celo z ustanavljanjem razvojnih centrov in oddelkov spodbujevalno vplivati na lokalna in regionalna okolja, da sami identificirajo razvojne potencialne, ki jih imajo na svojem ozemlju.

Naslednji pomislek bi izrazil do stališč o oblikovanju koncepta razvojnih središč. Tudi v Sloveniji je treba preseči misel in tudi dolgoletno plansko izhodišče o policentričnem razvoju, po katerem moramo zagotoviti približno enako kakovost življenja in dela vsem ljudem, ne glede ali žive v Ljubljani, Tolminu ali Prekmurju. Tak sistem razvoja poselitve je izredno drag in ne ustreza stopnji razvitosti našega gospodarstva in družbe. Zaradi tega se moramo opredeliti za novo hierarhijo razvojnih središč, v katerih bomo za vsako urbano naselje oziroma naselje skušali identificirati tiste razvojne pogoje, ki izhajajo iz potencialov danega okolja. Danes tudi sami iz časopisov lahko ugotavljamo, kaj se dogaja npr. z Mariborom, ki ga vse bolj označujejo za nehumano in neperspektivno mesto. Že danes postajajo vse bolj očitni pojavi izrazitega socialnega propadanja, ekološke degradacije nekaterih mest in naselij, mi pa še vedno nimamo diferencialnih in konkretnih razvojnih politik, s katerimi bi lahko jasneje usmerjali razvoj v Ljubljani, v Mariboru, v Velenju, v revirjih itd.

Razvojni potenciali

To je tisto, kar je pomembno: ustvarjalnost, inovativnost. Mislim, da položaj v Sloveniji ni tako katastrofalen, kot se zdi na prvi pogled. Odpuščanje presežka delovne sile ob prestrukturiranju današnjih klasičnih industrijskih panog lahko pozitivno vpliva na ponovno poseljevanje izpraznjenih slovenskih regij in območij. Do danes je bila za Slovenijo značilna dekoncentracija prebivalstva ob obmejnih in manj razvitih regijah, kot so Tolminsko, Kozjansko, Notranjsko itn., od koder so leta in leta potekali stabilni emigracijski tokovi v osrednja urbana območja. Hkrati so se pojavljali problemi, kako obvladovati razvoj kulturne in naravne krajine, ekološke probleme itn. Aktualno je vprašanje, kako pridobivati biološko neoporečno hrano. Po sodobnih izkušnjah je potrebno veliko več fizičnega dela, kajti ne uporabljajo se več kemične sestavine, pesticidi . . . in velika mehanizacija, temveč se izhaja iz naravnih pogojev, ki jih daje biotop ali mikroekološko območje za pridelavo tiste hrane oziroma tistih proizvodov, ki imajo v danem trenutku zaradi svoje ekološke neoporečnosti najvišjo ceno. Tako bi kazalo del imigrantov ali dnevnih migrantov, ki se vozijo iz okoliških mestnih območij na delo in ki bodo prvi na udaru gospodarskih sprememb, preusmeriti v njihovo bivalno okolje, kjer bi npr. pridelovali biološko neoporečno hrano. V Prekmurju kmetje ponekod že opuščajo tradicionalno pridobivanje hrane z vsemi kemičnimi primesmi in prehajajo na pridelavo biološko neoporečne hrane ob finančni, strokovni in organizacijski pomoči tudi tujih podjetij. To je lahko eden izmed možnih vidikov, kako v prehodnem razvojnem obdobju, preden bomo imeli vsi veliko znanja, ustvariti pogoje za preživetje ogroženih slojev prebivalstva.